

Mockstraat 44 – Wigdor Altman – Mala Altman-Klotz

Ernst Homburg, april 2023

Opdat wij hen niet vergeten.

In dit huis in de Mockstraat, nummer 44 – voorheen nummer 11 – woonde de familie Altman. Toen de nazi's in mei 1940 Nederland bezetten bestond het gezin uit de textielhandelaar Viktor, of Wigdor, Altman, en zijn vrouw, Malcia, of Mala, geboren Klotz.¹ Viktor en Malcia zijn in Auschwitz vermoord omdat ze joods waren. Hun zonen Julius (of Yuli, geboren 1916), Bernd (of Dov, geboren 1919) en Ernst (of Asher, geboren 1923) hebben de oorlog overleefd. Vóór mei 1940 emigreerden ze allemaal naar het Britse Mandaatgebied Palestina, dat later de staat Israël zou worden. Ik ben erg dankbaar dat kinderen en kleinkinderen van Yuli en Dov vandaag aanwezig zijn bij deze ceremonie, en ook dat Mika Netzer aanwezig is, een lid van de familie die mij enorm heeft geholpen met mijn onderzoek. Ook heb ik geprofiteerd van aantekeningen over Yuli's herinneringen en van een vertaling in het Duits, gemaakt door Mika, van relevante gedeelten uit de Hebreeuwse memoires van Max Schancer (later Max Netzer), een neef van Viktor.

Zowel Malcia als Viktor werden geboren in Galicië. Malcia in het dorp Obydów bij Kamionka - nu Obydiv bij Kamjanka in Oekraïne - ongeveer 50 kilometer ten noordoosten van de hoofdstad van Oost-Galicië, Lviv, en Viktor in het dorp Kossowa bij Brzeźnica, ongeveer 40 kilometer ten westen van de hoofdstad van West-Galicië, Krakau. Galicië maakte toen deel uit van het Habsburgse rijk. Het was een soort thuisland voor de joden van Oost-Europa, omdat ze met rust werden gelaten en hun eigen leven konden leiden onder Oostenrijks bewind. Dit veranderde volledig na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Galicië werd het toneel van veldslagen tussen Oostenrijkse en Russische troepen, en van invallen door antisemitische

---

¹ In de officiële Nederlandse administratie worden vermoedelijk de namen vermeld zoals ze voorkwamen op de geboortebewijzen, namelijk Wigdor, voor Viktor, en Mala, voor Malcia of Malka. Om de lezer echter niet in verwarring te brengen gebruik ik in deze tekst de namen die meestal in de Memoires van Max Netzer worden gebruikt. Dat waren de namen die de familie zelf gebruikte. Op de Struikelstenen staan echter de namen vermeld zoals ze worden gespeld in de officiële Nederlandse administratie.

Kozakken. Het leed ook onder de Russische bezetting van delen van het land. Na de oorlog werd de terreur voortgezet door xenofobe nationalisten die vochten voor de Poolse en Oekraïense onafhankelijkheid. Pogroms en agressie tegen de joden werden bijna dagelijkse praktijk. Veel joodse families emigreerden uit Galicië, waaronder leden van de families Altman en Klotz.²

Malcia werd geboren op 6 augustus 1887 als dochter van Josef Natan Klotz en Esther Turteltaub. Ze had een oudere broer, Morderchai, en drie jongere zussen: Frieda of Frimet, geboren op 30 december 1897 of 1899,³ Berta, geboren op 30 december 1899, en de jongere Rebecca, uit een tweede huwelijk van haar vader, na de dood van de moeder van de eerste vier kinderen. Toen Malcia opgroeide en haar vader was hertrouwd, leek het voor haar persoonlijke ontwikkeling beter om naar Krakau te verhuizen, waar een broer van haar vader woonde. Daar kreeg ze ook wat basaal onderwijs. Later volgde haar zus Frieda, die ook naar Krakau verhuisde.⁴ Die plaats was in het eerste decennium van de twintigste eeuw een bloeiende stad die veel jonge mensen van het platteland aantrok, op zoek naar een betere toekomst. Onder hen was Viktor, die Malcia in die jaren ontmoette.

Viktor was de vierde van acht kinderen van Ber Schancer en (waarschijnlijk) Malka Altman, de tweede vrouw van Ber. Hij werd geboren op 25 februari 1889. Zijn broer Leo Schancer, geboren op 10 januari 1882, was de derde in de rij, en zijn broer Josef, of Izchak, Schancer was nummer zes, geboren op 3 februari 1896. Na elkaar te hebben ontmoet in Krakau werden Malcia en Viktor verliefd op elkaar, en met de hulp van Malcia's oom kon de familie in Obydów ervan overtuigd worden dat Viktor een

---

² Joseph Roth vluchtte bijvoorbeeld naar Wenen, evenals de families van Jacob Wasserstein en Manès Sperber. Zie: Keiron Pim, *Endless Flight: The Life of Joseph Roth* (London: Granta, 2022); Manès Sperber, *De waterdragers van God* (Zorgvlied: Van Maaskant Haun, 2022); Bernard Wasserstein, *A Small Town in Ukraine: The place we came from, the place we went back to* (London: Penguin, 2023). Zie ook: Ilsa Josepha Lazaroms, *De Groene*, 17 November 2022; Michiel Krielaars, *NRC*, 17 February 2023; *NRC*, 1 March 2023.

³ De bronnen spreken elkaar tegen. Joods Monument en de kaarten van de Joodse Raad vermelden 30 december 1899, maar vreemd genoeg maakt Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot) geen enkele opmerking dat Frieda en zijn moeder Berta tweelingzusjes waren. Andere bronnen stellen dat Frieda op 30 December 1897 werd geboren (e-mail van Mika Netzer, 26 aug. 2022).

⁴ Frieda werd ook wel Frimet genoemd, vooral later door de familieleden die naar Israel verhuisden. De naam Frimet komt ook voor op de Struikelsteen die ter gedachtenis aan haar is gelegd bij het adres Scharnerweg 57. Zie: [Butterteig-Klotz, Frimet – Struikelsteentjes \(struikelsteentjes-maastricht.nl\)](#).

goede en geschikte partner was voor hun dochter.⁵ Het kerkelijk huwelijk volgde op 7 augustus 1911 in Kamionka, en de burgerlijk huwelijk in Krakau op 4 april 1912.⁶ Malcia werd al snel zwanger en om het jonge stel te helpen vroeg ze haar zus Berta, die toen 12 jaar oud was, om naar Krakau te komen om het gezin te helpen. Dus in 1912 waren de drie zussen Malcia, Frieda en Berta allemaal weer samen. Ze zouden de rest van hun leven dicht bij elkaar blijven. Malcia kreeg twee miskramen, maar op 4 november 1916 werd de oudste zoon Julius geboren.

Ondertussen was de Eerste Wereldoorlog uitgebroken en moest Viktor vanaf 1914 dienen in het Oostenrijkse leger. Hij werd sergeant en medisch assistent (Sanitäter) en verwierf zo kennis van de geneeskunde waar hij zijn hele leven profijt van zou hebben. Ook zijn jongere broer Josef werd soldaat. Maar hij werd krijgsgevangen gemaakt en naar een Russisch strafkamp bij de Oeral getransporteerd.⁷

Toen Josef na vele omzwervingen in 1922 uiteindelijk terugkeerde naar Krakau, was zowel de persoonlijke als de politieke situatie sterk veranderd. Viktor en Malcia hadden op 23 november 1919 inmiddels een tweede zoon, Bernd, gekregen, en het jaar daarop trouwde Frieda met Nachman (Natan) Butterteig. Krakau was nu een Poolse stad geworden, en niet de Oostenrijkse waarin de leden van de families Schancer en Klotz zich thuis hadden gevoeld.⁸ Toen Josef vanuit de Oeral terugkeerde naar Krakau had hij onderweg zoveel terreur en antisemitisme gezien dat de familie het besluit nam dat de drie zussen Klotz en hun partners – Berta en Josef hadden zich inmiddels verloofd – zouden emigreren naar Essen in Duitsland. Daar woonde Leo – een oudere broer van Viktor en Josef – al ruim tien jaar.⁹

---

⁵ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

⁶ Dit is mijn interpretatie. In de bronnen worden twee huwelijksdata vermeld, en ik neem aan dat de eerste het kerkelijke/ religieuze huwelijk betreft. Voor de datum 7 augustus 1911 in Kamionka/ Kamwoka zie de Persoonskaarten van Wigdor Altman en Mala Klotz. En voor de datum van 4 april 1912 in de huwelijksregisters van Kraków, zie: Jewishgen, huwelijken Krakow.

⁷ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

⁸ Ik weet niet of het voor Oostenrijkse joden moeilijk was om Pools staatsburger te worden. In de meeste latere Nederlandse documenten worden leden van de families Altman en Butterteig 'statenloos' genoemd. Mogelijk hadden zij hun Oostenrijkse nationaliteit verloren en geen nieuwe verkregen.

⁹ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

Josef en Berta vertrokken als eerste, in 1922. Nadat ze in Essen waren aangekomen, trouwden ze daar op 2 februari 1923.¹⁰ Viktor en Malcia en hun twee zonen vertrokken korte tijd later en moesten op weg naar Essen hun reis in Elberfeld (nu Wuppertal) onderbreken, omdat Malcia in de laatste dagen van haar zwangerschap was. Ze vonden een (tijdelijke) woning in de Vogelstrasse 106, en daar werd op 27 juni 1923 hun derde zoon Ernst geboren. Viktor had toen blijkbaar zijn familienaam inmiddels veranderd van Schancer in Altman, want in de geboorteakte van Ernst wordt de naam Altman gebruikt.¹¹ Wanneer Viktor zijn naam precies heeft veranderd, is niet bekend. Later dat jaar vervolgden hij en zijn gezin hun reis naar Essen. Nachman en Frieda volgden in 1927. Ze woonden allemaal vrij dicht bij elkaar, en Max Netzer – een zoon van Josef en Berta geboren in 1926 - vertelt dat hij zijn tantes en neven heel vaak bezocht. Tante Malcia ‘was altijd vrolijk en maakte tijd voor ons. Als eerste zorgde ze altijd voor mij. Ze vond dat een jongen geen moment zonder eten mocht zijn en daarom had ze altijd iets lekkers voor me klaar staan.’¹²

Viktor en zijn gezin woonden eerst een aantal jaren aan de Schwanenkampstrasse 8, en later enkele jaren aan de Unionstrasse 45. De gebroeders Schancer, Viktor en Josef, die al eerder bij een fotograaf had gewerkt, begonnen aan de Postallee 69 samen een *Kunstanstalt*, een fotostudio voor het vergroten en afdrukken van foto's. Uit die jaren zijn er documenten waarin Viktor wordt vermeld als ‘Viktor Altman, genaamd Schancer’.¹³ Het gezin had het toen redelijk goed voor elkaar. Ze hadden een traditionele joodse levensstijl. Julius en zijn twee broers gingen naar een joodse school en op zaterdag en feestdagen bezochten ze de synagoge. Hun vrij ruime huis was goed ingericht,¹⁴ en na de lagere school ging zoon Julius naar het plaatselijke Humboldt Gymnasium, waar hij een van de beste leerlingen van zijn klas was.

---

¹⁰ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

¹¹ Geboorteakte Nr. 1452, gedateerd 2 juli 1923; aan mij opgestuurd per e-mail door het stadsarchief van Wuppertal op 24 augustus 2022.

¹² Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

¹³ In Adresboeken en in een Telefoonboek (1927) van Essen stond Viktor nog steeds genoemd als Viktor Schancer, naast Josef Schancer, en Leopold Schancer. Zie ook: e-mail van Jutta Vonrücken-Ferner, Haus der Essener Geschichte/ Stadtarchiv Essen, van 21 juli 2022, met kopieën van de ‘Meldekarten’ van Josef Schancer en Leopold Schancer.

¹⁴ Voor een gedetailleerd verslag van de inrichting, zie Max Netzer’s Memoires (Zikhronot).

Toen brak in 1929 de Grote Crisis uit en in de daaropvolgende jaren kwamen de nazi's geleidelijk aan de macht. Josef en Viktor moesten hun *Kunstanstalt* sluiten. Viktor werd koopman en begon een handel in beddengoed, tafelkleden en dergelijke. In die tijd dacht de familie er ook over om te emigreren naar het Mandaatsgebied Palestina, het huidige Israël. Julius werd lid van een zionistische jeugdbeweging – Hashomer HaTza'ir – geïnspireerd door Joodse kolonisten uit Palestina die langs kwamen en die verhalen vertelden over agrarische nederzettingen in dat land. In 1932 of 1933 werd Julius beledigd en aangevallen door een groep jongens met nazi-sympathieën, en toen hij zich verdedigde belden zij de politie, die vervolgens achter hem aan ging. De situatie in Duitsland werd onveilig. Julius, toen 17 jaar oud, besloot daarom naar Amsterdam te reizen en van daaruit te proberen om te emigreren.¹⁵ De foto die hier bij deze ceremonie te zien is, is waarschijnlijk in Essen genomen kort voordat vertrok.¹⁶ In Amsterdam vond Julius een baan als afwasser en kokshulp in een restaurant en verdiende daarmee de kost.¹⁷ Het duurde niet lang voordat ook de rest van de familie besloot naar Nederland te emigreren. Ze deden alsof ze een zaterdag gezinsuitstapje op de Rijn gingen maken, maar nadat het schip de grens was overgestoken en in Nederland was aangekomen, stapten de "toeristen" Viktor, Malcia, Bernd en Ernst van het schip en reisden per trein naar Amsterdam. Daar ondersteunde de familie Julius met geld om een schip naar Palestina te boeken. Hij kwam daar in 1933 aan.¹⁸

Voor Viktor was het – in die crisisjaren – moeilijk om in Amsterdam de kost te verdienen. Het gezin besloot te verhuizen naar het dorp Heer, vlakbij Maastricht, in het zuiden van Nederland.¹⁹ In de zomer van 1933 vonden ze een huis aan de Demertstraat 11, toen nog aan de rand van het dorp. Daar begon Viktor op 13 juni

---

¹⁵ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot). Zie ook: Hermann Schröter, *Geschichte und Schicksal der Essener Juden: Gedenkbuch für die jüdische Mitbürger der Stadt Essen* (Essen: Stadt Essen, 1980), pp. 465-466.

¹⁶ Mijn veronderstelling.

¹⁷ Zie vooral: [Danny Netzer], 'a free translation of Yehuda (Yuli) Netzer memories (highlights) as those were "word of mouth" told during the years in our family', Rehovot, Israel, augustus 2022.

¹⁸ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

¹⁹ Wigdor en Mala Altman werden in Nederland geregistreerd als Poolse staatsburgers. Een notitie op de Persoonskaarten van Wigdor en Mala vermeldt dat hun nationaliteit later vervallen was verklaard.

1933 zijn handel in textiel en beddegoed weer.²⁰ Zijn broer Josef regelde in Essen een grote verhuishwagen van een meubeltransportbedrijf, getrokken door twee trekpaarden, om alle bezittingen van de familie van Essen naar Heer te verplaatsen. Een afstand van zo'n 140 kilometer. In 1934 verlieten ook Nachman en Frieda Duitsland. Na een kort verblijf in Noord-Frankrijk trokken ze ook naar Heer bij Maastricht, en vestigden zich in hetzelfde huis als het gezin van Viktor en Malcia. Max Netzer, wiens ouders in Essen bleven, ging elke zomervakantie naar zijn ooms en tantes in Heer. Hij beschreef de plek als een landelijk huisje van twee verdiepingen, met een gedeelde keuken op de begane grond, en met water uit een handpomp op de binnenplaats achter de keuken.²¹ De jongens Bernd en Ernst gingen naar Nederlandse scholen. Bernd echter maar voor korte tijd, omdat hij besloot zijn oudere broer te volgen naar Palestina. In juni 1935 emigreerde hij.²² In een brief aan het Joods Documentatiecentrum (Alte Synagoge) in Essen schreef Ernst in 1982: 'Ik ging naar de lagere en middelbare school in Nederland. Ook heb ik een beroepsopleiding gevolgd met als doel om opgeleid te worden tot een geschoolde vakman om na mijn emigratie naar Palestina in mijn levensonderhoud te kunnen voorzien.'²³

Economisch gezien waren het zware tijden. Viktor en Nachman reden op de fiets door de dorpen in de regio om kleding, stoffen en pakken aan de man te brengen. Even later begon Viktor op krediet te verkopen, omdat het hem door de autoriteiten verboden werd een reguliere winkel te hebben. De familie Butterteig verhuisde in 1935 naar een nieuw adres en later naar de Scharnerweg 57 in Maastricht, waar voor hen 'Struikelstenen' zijn geplaatst.²⁴ Ook Viktor Altman en zijn gezin verlieten het huis aan de Demertstraat en vestigden zich eind 1936 aan de Akersteenweg 21 te Heer – nu Akersteenweg 33.²⁵ Enkele jaren later verhuisde het gezin opnieuw naar een

---

²⁰ Registratie bij de Kamer van Koophandel – met dank aan Erik van Rijsselt. De officiële inschrijving in de Burgerlijke Stand volgde pas februari 1934.

²¹ Max Netzer in zijn Memoires (Zikhronot).

²² Zie de Persoonskaart of Wigdor Altman.

²³ Brief BR 196: Gilead Ascher, 5.1.1982, verkregen via Martina Strehlen, Alte Synagoge, Essen. (e-mail 25 juli 2022).

²⁴ Zie: [Butterteig-Klotz, Frimet – Struikelsteentjes \(struikelsteentjes-maastricht.nl\)](http://struikelsteentjes-maastricht.nl).

²⁵ Nadat het gezin Altman daar was vertrokken woonde het gezin Brzeziner daar. Zij werden gedeporteerd vanaf dat adres, en er zijn nu Struikelstenen geplaatst. Zie: [Brzeziner, Szlama – Struikelsteentjes \(struikelsteentjes-maastricht.nl\)](http://struikelsteentjes-maastricht.nl).

nieuw adres waar kort daarvoor een modern huis was gebouwd: Mockstraat 11 in Heer (nu 44), de plek waar we nu staan.²⁶

Op 10 mei 1940 staken Duitse troepen de Nederlandse grens over en slechts enkele dagen later – na het vernietigende bombardement van Rotterdam – gaf de tijdelijke regering zich over. Ernst Altman verliet zoals vermeld net op tijd het land, op 26 maart 1940.²⁷ Zijn ouders waren natuurlijk graag met hem meegedaan, maar de Britse autoriteiten weigerden hun een vergunning te geven. Ze lieten alleen jonge mensen het land binnen als onderdeel van hun zeer restrictieve Aliyah-beleid.

Na de Duitse inval van mei 1940 verslechterde de situatie voor de joodse bevolking snel. Via het Rode Kruis was er enige correspondentie tussen de drie zonen in Palestina en Viktor en Malcia in Heer. Eind oktober 1940 schreef Viktor aan zijn kinderen ‘we zijn gezond en het gaat goed met ons, als voorheen’, ongetwijfeld om de moed erin te houden. Met onderbrekingen ging de briefwisseling door tot in 1942.²⁸ In de tussentijd echter, in maart 1942, werd het Viktor verboden zijn bedrijf voort te zetten. Het leven voor joden werd steeds moeilijker.

In augustus 1942 werd in Limburg de eerste grote deportatie van de joodse bevolking georganiseerd. Op 24 augustus kregen twaalf joodse burgers uit Heer een brief dat ze de volgende dag om 16.00 uur aanwezig moesten zijn op een school aan de Professor Pieter Willemstraat in Maastricht, vlakbij het station. Viktor en Malcia behoorden tot die twaalf. Ze gingen er de volgende dag heen,²⁹ met honderden anderen uit de regio, en werden per trein op transport gezet naar het concentratiekamp Westerbork in het noorden van Nederland, waar ze op 26 augustus 1942 aankwamen.

---

²⁶ Woningkaart Heer, Mockstraat 11 (nu 44), Regionaal Historisch Centrum Limburg (HCL). Met dank aan mijn vriend Dik Bol, die de huidige locatie van het vroegere adres Mockstraat 11 reconstrueerde met behulp van historisch onderzoek in het kadaster. De precieze verhuisdatum van het gezin Altman kon niet achterhaald worden. Begin 1940 woonde de familie Van Wersch nog op dat adres. Zie een advertentie in de *Limburger Koerier* van 27 januari 1940. Ik neem aan dat Viktor en Malcia Altman kort daarna verhuisden. Misschien nadat Ernst vertrok, zodat ze naar een kleinere – en vermoedelijk goedkopere – woning konden verhuizen.

²⁷ Zie Persoonskaart of Wigdor Altman.

²⁸ Kopieën van een brief van de drie zonen aan de ouders, gedateerd 21 aug. 1940, verzonden via het Internationale Rode Kruis, en een antwoord van de ouders gedateerd 29 okt. 1940; en brief BR 196: Dov Nezer, 3.9.1983. Beide documenten verkregen van Martina Strehlen, Alte Synagoge, Essen. (e-mail 25 juli 2022).

²⁹ Kort nadat ze waren afgevoerd, betrok een Duits NSDAP-lid een deel van het huis aan de Mockstraat.

Al twee dagen later, op 28 In augustus werden ze op de trein naar Auschwitz gezet.³⁰
Dit was het 14e transport van Westerbork naar Auschwitz, met in totaal 608 personen.
Bij aankomst in Auschwitz werden ze vrijwel onmiddellijk vermoord, op 31 augustus
1942. Malcia was 55 jaar oud en Viktor 53 jaar.

Moge hun nagedachtenis tot zegen zijn!

---

³⁰ See card system Joodse Raad: Wigdor Altman, and Mala Altman-Klotz.